

Tema 10

A reforma agraria liberal : As desamortizacións

(obxectivos e resultados)

No Antigo Réxime, diversas normas, leis e prácticas cotiáns condicionaban e limitaban a produción agrícola e a propiedade da terra. Por iso, a burguesía liberal consideraba imprescindible realizar unha reforma agraria consistente en converter a propiedade da terra nun ben libre, privado, particular e individual. Para facelo era preciso: abolir o réxime señorial e desamortizar as terras eclesiásticas e comunais .

A medida máis importante desta reforma agraria foi a desamortización ou venda en pública poxa dos bens rústicos e urbanos pertencentes ás mans mortas eclesiásticas e dos baldíos e terras de comúns e propios dos concellos.

O proceso desamortizador foi longo, debido tanto á masa de bens afectados como aos avances e retrocesos provocados polas disputas políticas e ideolóxicas. Neste sentido, cómpre ter en conta que os gobernos liberais progresistas eran firmes partidarios da desamortización, pero esta era rexeitada polos absolutistas e a Igrexa e foi paralizada polos gobernos liberais moderados.

Foron os ilustrados quen iniciaron a análise e o estudo das medidas que se debían tomar para mellorar a agricultura e modificar o réxime de propiedade da terra. Estas medidas foron sintetizadas por Jovellanos no seu Informe sobre a Lei Agraria de 1795 .

Durante a revolución liberal, as Cortes de Cádiz promulgaron en 1813 diversos decretos de desamortización polo que o Estado confiscaba e poñía en venda os bens dos afrancesados, das ordes militares, dos conventos suprimidos . Estas medidas tiveron escasa vixencia debido á rápida restauración do absolutismo en 1814. Tras o triunfo da revolución de 1820, os liberais volveron a recuperar as medidas desamortizadoras sacando á venda os bens da Inquisición e dos conventos suprimidos durante o Trienio Liberal, pero quedaron de novo paralizadas en 1823 tras a nova restauración absolutista de Fernando VII. Foi no reinado de Sabela II, xa definitivamente instalados os liberais no poder, cando se realizou a transformación do réxime da propiedade entre 1835 e 1855, destacando a actuación dos progresistas Mendizábal, Espartero e Madoz. Neste proceso diferéncianse as seguintes fases:

1835-1836, Mendizábal

No contexto da revolución liberal deses anos, o progresista Mendizábal acometeu a desamortización eclesiástica mediante dous decretos que afectaron, basicamente, ao clero regular. Polo Decreto de outubro 1835 quedaban suprimidos os mosteiros das ordes monacais, con excepción daqueles que prestasen servizos de auxilio social (coidado de enfermos, educación de pobres...). O decreto de febreiro de 1836 declaraba en venda todos os bens raíces das institucións suprimidas. Os obxectivos básicos de Mendizábal eran:

- Reformar o réxime da propiedade, convertendo en posesión individual e libre os bens inmobiliarios das comunidades relixiosas: o clero regular.
- Obter recursos para cubrir os gastos do Estado provocados pola guerra carlista.
- Reducir a débeda pública como paso previo para acometer unha profunda reforma do sistema tributario.
- Conseguir amplo apoio social á causa liberal, á vez que se debilitaba economicamente ao maior inimigo do liberalismo: a Igrexa.

1841, Espartero

Durante a rexencia do liberal progresista Espartero completouse a desamortización eclesiástica de Mendizábal. Polo decreto de setembro de 1841 foron declarados nacionais os bens do clero secular e postos en venda con finalidades facendísticas.

A partir de 1844 os gobernos moderados paralizaron o proceso e alcanzaron un acordo co Vaticano –Concordato de 1851– polo que a Igrexa aceptaba as vendas xa realizadas a cambio de que o Goberno español sostivese economicamente o clero, e se considerase o

Espartero

catolicismo como a relixión do Estado.

1855, Madoz

Madoz

Durante o breve período do Bienio Progresista foi aprobada a Lei xeral de desamortización, presentada polo ministro de Facenda Pascual Madoz. Iniciouse así a desamortización civil, pola que se puñan en venda os bens do Estado e dos concellos, e rematouse coa desamortización eclesiástica sacando a venda o que

aínda quedaba das propiedades eclesiásticas. Foi a lei que produciu os maiores cambios polo volume de terras que se puxeron en venda, así como polas importantes consecuencias sociais, especialmente negativas para os campesiños máis pobres. Unha parte importante dos ingresos obtidos polo Estado foron destinados a financiar a construción do ferrocarril.

A desamortización puxo en venda, aproximadamente, o 20 % do territorio español (o 50 % da terra cultivable), cun valor estimado en torno ao 30 % do valor total da propiedade inmoble. Os principais compradores foron xentes que dispoñían de recursos económicos: nobreza terratenente, campesiños ricos e burguesía comercial e administrativa. Con estas compras, ademais de aumentar o seu patrimonio, estes grupos incrementaron o seu prestixio social; en moitos casos tamén fixeron bos negocios, grazas ao aumento dos prezos agrarios e inmobiliarios, ante as demandas crecentes da poboación.

Balance global

No balance global da desamortización temos que:

- Como medida política foi un éxito: o réxime de propiedade da terra transformouse e consolidouse a propiedade privada e o réxime liberal.

- Desde o punto de vista socio-económico, as valoracións presentan matices. Hai uns analistas (seguindo a Francisco Tomás y Valiente) que lamentan que as medidas desamortizadoras servisen para incrementar os latifundios agrarios (pero sen investir na súa modernización), de modo que foi unha ocasión perdida para conseguir que unha gran parte dos campesiños pobres e xornaleiros puidesen acceder á propiedade da terra. Outros estudosos do tema (como Josep Fontana) non comparten esta idea, por canto cren que eses posibles compradores non tiñan capacidade para mercalas por falta de capitais. Tamén se culpa á desamortización de ter contribuído ao atraso da industrialización pola desviación dos recursos financeiros cara á compra de terras, en lugar de investilos nas actividades industriais.

- As vítimas foron a Igrexa, os municipios e os campesiños pobres e xornaleiros, que viron empeorar as súas condicións de vida coa perda dos beneficios da caridade eclesiástica e do aproveitamento das terras e pastos comunais, así como polo endurecemento dos contratos de arrendamento e de traballo. Producíronse tamén cuantiosas perdas no patrimonio artístico e cultural da Igrexa, debido á exclaustación e ao abandono de conventos e mosteiros.

En Galicia, a desamortización tivo unhas características especiais debido ao mantemento do sistema foral e á peculiar organización dos montes comunais. A maioría das terras galegas explotábanse mediante contratos de arrendamento de longa duración –os foros– que recoñecían a existencia, sobre unha mesma parcela de terra, de dereitos diferentes en mans de grupos distintos: os campesiños

cultivadores, que pagaban as rendas e non podían ser expulsados da terra (posuían o dominio útil); a nobreza terratenente, os conventos, mosteiros e catedrais, eran os donos e titulares das terras (posuían o dominio eminente) e perceptores dunha parte das rendas. A fidalguía local exercía un papel de intermediaria e cobraba a maior parte das rendas. Ao mesmo tempo, a maioría dos montes comunais non eran propiedade dos concellos, senón dos veciños das parroquias e aldeas.

Esta situación fixo que, na aplicación das leis desamortizadoras, resultase que:

- O que se sacou a poxa pública foron, basicamente, as rendas forais que percibían os conventos, mosteiros e catedrais; é dicir: o que vendeu o Estado foi o dereito a percibir unhas rendas e, nunha mínima proporción, a propiedade plena da terra (dos 55 millóns de reais que alcanzaron as poxas desamortizadoras, case 51 correspondían a rendas forais e 4 a bens de pleno dominio).

- Tivo escasa importancia a desamortización dos propios, debido ao reducido patrimonio dos concellos galegos. .

- Tamén se mantiveron os montes comunais en mans dos veciños.

Os campesiños conservaron os seus dereitos sobre a terra. A partir de finais do século XIX, a perda de valor das rendas forais e a presión dos agricultores fixo que estes lograsen, mediante a redención dos foros, a propiedade da terra, proceso culminado en 1926 (Lei de redención de foros).

Imaxes : WikiComkons (Dominio Público)